

woekerwinst een verliespost is op de vertrouwensrekening bij de consumenten.

Als christenen mogen we dit niet verzwijgen. Wij mogen de zonde in eigen kring niet verbloemen.

Ook hier loopt de weg der verlossing door de kennis der ellende, en wie de oorzaken der malaise van den middenstand opspoort, mag deze niet vergeten of door de vingers zien.

Hiermede werp ik geen blaam op den ganschen middenstand.

Ik wijs alleen hen aan, die zijn goeden naam in discredit hebben gebracht, en voeg daaraan terstond toe, dat de middenstand zelf tegen zulk bedrijf in verzet is gekomen, en al het mogelijke heeft gedaan om deze feiten in eigen kring te herstellen. Dit neemt echter niet weg, dat mede door deze oorzaak, al is zij de voornaamste niet, de malaise, die zoo even genoemd werd, ontstaan en verergerd is, en ook deze factor in het neerdrukken van den middenstand terleide heeft meegewerkt.

Maar... er is een andere tijd gekomen.

In den middenstand zelf is reactie ontstaan. Hij is uit zijn dommel ontwaakt, en ik wil over die herleving nader handelen, wanneer ik eerst de vraag besproken heb, of deze herleving noodzakelijk en gewenscht is, en dus terugkeer tot het uitgangspunt van dit artikel: Is er voor den middenstand in het hedendaagsche leven nog wel een plaats?

D.I.K.

ZENDING EN EVANGELISATIE.

De Atheïstische beweging in Nederland.

I.

De vrijdenkersorganisatie „De Dageraad“ heeft zich dezen winter een geduchte actie voorgenomen. Zij wil een tournee gaan maken door ons land en daarbij den ex-predikant Dr. N. J. Pabon rondvoeren, die zal spreken over het onderwerp: „Mijn afscheid van de Kerk“. Tevens heeft zij een geschriftje het licht doen zien: „Oorlog aan de Kerk“, dat bestemd is om de komende volkstelling te beïnvloeden. Op kleiner schaal is zij plaatselijk aan den arbeid getogen. Te Amsterdam is zij begonnen onze methode van straat- en parkprediking na te volgen. Des Zondagmorgens onder het kerkuur heeft zij lezingen georganiseerd in een schouwburgzaal. Te Rotterdam liet zij biljetten aanplakken: „De mensch moet leven, daarom zullen wij de goden doden!“ Men kan dit dus een soort van contra-evangelisatie noemen. Daarom schijnt het mij niet overbodig deze beweging eens te bespreken. Een onderling uit een onzer groote steden deelde mij onlangs mede, dat hem bij zijn huisbezoek bleek, hoe iemand, die nog als lid der Geref. kerk te boek stond, „Dageraadman“ was. Dit voorval pleit er ook voor ons naar dit gevechtsfront een weinig te oriënteren.

De eenigste bron voor het ontstaan en de geschiedenis van „De Dageraad“ is het Gedenkboek, dat zij in 1906 bij haar 50-jarig bestaan het licht deed zien. Niet zonder spijt constateert men daarin, dat in de geschiedbronnen over dat tijdvak met geen enkel woord van haar wordt melding gemaakt. (Volgens de regels van de door haar zoo verheerlijkte historische critiek, mag men haar dus met goed recht naar het rijk der legenden verwijzen.) Wij verkeeren dus in de aangename omstandigheid, haar uit haren eigen mond te kunnen oordeelen. Ik vertrouw, dat hare geschiedenis zal blijken haar gericht te zijn. Laat ik beginnen met te constateeren, dat de vrijdenkersbeweging is voortgekomen uit het modernisme. De critiek deed in dien tijd van de apostolische belijdenis weinig meer overblijven — naar het sarcastisch woord van Zangwill — dan de stelling: „Er is geen God — en Jezus Christus is Zijn Zoon.“ „Maar“ — zegt de geschiedschrijver van „De Dageraad“: „Kritiek op den Bijbel en de geloofsartikelen is een gevaarlijke zaak met verrekende consequenties.“ Wie loochent, dat in den gekruisten Christus als het ware een loodlijn is gebaad naar God, blijft onafwendbaar eenen cirkelgang maken van het deïsme via het pantheïsme naar het atheïsme en omgekeerd. Dit zegt het Gedenkboek ook: „Of de vrijdenker zal neigen tot ongelooft wordt geheel bepaald door den stand der wetenschap van zijn tijd. Beter nog: door zijne persoonlijke waardeschatting van de resultaten der wetenschap van zijn tijd. Zoo zal de een komen tot atheïsme, terwijl de ander zich slechts agnosticus durft noemen en een derde het deïsme of het pantheïsme aanhangt.“ Hoe heerlijk is tegenover deze onrustige wisseling van gedachten de taak der Evangelisatie: te wijzen de loodlijn naar God.

Als grondlegger der vrijdenkersbeweging in ons land moet beschouwd worden Dr. F. Junghuhn, ambtenaar bij de gouvernementele kmaplantingen op Java. Deze gaf in 1854 een boek uit onder den titel: „Licht en Schaduwbeelden“. Op allegorische wijze bestrijdt hij daarin het christelijk geloof. Vier broeders reizen op Java. De eerste heet Nacht en vertegenwoordigt de orthodoxie. Avondrood, zijn broeder, stelt het pantheïsme voor. Zijn broeder Morgenrood is de volgeling van Büchner, de man van „kracht en stof“.

De edelste van het vartal draagt den naam van

Dag en hangt het deïsme aan. Dag gelooft wel aan een zelfstandige Goddelijke kracht in de natuur, welke alles naar eeuwig werkende „overvloedige wetten“ bestuurt, maar verwerpt elken geopenbaarden godsdienst. Junghuhn formuleerde zijn geloof nader in 25 stellingen, waarvan de voornaamste luidde: „Wij gelooven aan een onzichtbaren, groten en redelijken geest in de natuur, en noemen dien God“.

In het vaderland teruggekeerd vereenigde Junghuhn zich met een tiental leden van de onafhankelijke vrijmetselaarsloge „Post Nubila Lux“, welke meest uit Joden bestond, tot de gezamenlijke uitgave van een maandschrift. In het voorwoord noemen zij den godsdienst het werk van „dweepers en bedriegers“. Men meesmuilt, als men leest, hoe de vrijdenkers verheerlijkt worden als de opkomende sterren aan den bewolkten hemel. Het schijnen dan toch meest vallende sterren geweest te zijn! De verschijning van dit maandschrift was toen reeds bedoeld als eene contra-evangelisatie. De redactie klaagt: „dat de partij van achteruitgang en obscurantisme geld noch offers ontziet om door het verspreiden van dweepzieke traktaatjes aan het blind geloof van de onnoozele menigte voortdurend voedsel te verschaffen“. Ook hier geldt zeker: de stijl is de mensch!

In 1855 werd de eerste vrijdenkersvereniging gesticht: n.l. „De Lichtstraal“. Een jaar later werd te Amsterdam „De Dageraad“ geboren. Men juichte, dat nu de kiem was gelegd van de Kerk der Toekomst. In deze nieuwe kerk deed men ook aan heiligenverering. Men kan moeilijk zonder lachen in het verslag der vergaderingen lezen: „Allelei zinnebeelden van wetenschap als globe, microscop, verrekijker enz. pronkten op de bestuurstafel“. Men kan dit moeilijk anders noemen dan een moderne soort van Fetichisme, weinig verheven boven het geloof, dat de wilde aan levensloze voorwerpen tooverkracht toeschrijven doet.

De vereeniging wilde in geen enkele richting partijkiezen. Atheïsten waren er in dien kring nog niet en materialisten slechts weinig. Men was voornamelijk beleeft genoeg een God te erkennen, maar kende Hem evenveel macht toe als het Engelsche parlement aan Koningin Victoria, heeft iemand ironisch opgemerkt. Men sprak van „den vromen vrijdenker Jezus Gennesareth“. Zelfs stichtte men in 1858 „de eerste vrije godsdienstige gemeente in Nederland“. Deze bleef niet lang de eerste, niet omdat er een bijkwam, maar omdat zij roemloos te niet ging. In haar bloeitijd kreeg het zuiver atheïsme en materialisme de overhand. Behalve de verschillende tijdschriften als: „Het Verbond der Vrije Gedachte“, „De Rechbank des Onderzoeks“, „De Tijdgenoot op het gebied der Rede“ en „De bliksemschicht der 20e eeuw“ (wat 'n humbug!) kwamen nu de brochures van de pers. Eigenlijk was deze brochureverkoop het eenige, waarmede men succes had. Van de brochure „Tegenstrijdige teksten in den Bijbel“ werden 10.000; van het libel „Dominee, Pastoor en Rabbi“ zelfs 47.000 exemplaren verkocht. 7.000 exemplaren van Büchner's „Kracht en Stof“ werden eveneens onder de menschen gebracht. Ook bewoog men zich op praktisch gebied door te strijden voor neutraal onderwijs, afschaffing van den eed, opheffing van de kerkelijke armenzorg en van de leerstoel voor kerkelijke hoogleraren aan de Amsterdamsche Universiteit.

Het hoogtepunt van bloei werd bereikt tijdens het internationaal congres, dat in 1883 te Amsterdam werd gehouden. Het waren echter maar steeds korte momenten van bloei. Men kan terecht met het Gedenkboek zeggen: „De geschiedenis der vrije gedachte is eene tijdsgegeschiedenis.“ Dat lag niet aan de tegenstanders, maar aan de vrijdenkers zelf. Wel wordt er door hen geklaagd, dat „Dageraad“ als de ergste scheldnaam gold, dien men iemand geven kon; maar wie weet wat bijv. de Afgescheidenen doorgestaan hebben voor hunne overtuiging, kan werkelijk voor dat martelaarschap der vrijdenkers weinig voelen. Met bevestigende bescheidenheid verklaarde een der hunnen: „wij, vrijdenkers gevoelen ons in eene christelijke maatschappij ongeveer zooals een christen zich zou voelen in eene maatschappij van kaffers!“ Hoe groot was echter het verschil tusschen praat en daad! Terwijl men zong:

„Vrijdenker, waarheen? Daar gij 't zwaard ziet geheven,
't zwaard mijner beulen, daar vind ik mijn eer.
Ik breng mijn hoofd voor de vrijheid van denken;
Waarheid en vrijheid is slechts mijn begeer!“

was alles wat men schreef en uitgaf strikt geheim. Het Gedenkboek verklaart, dat dit niet naar het genoegen was van sommige leden, „die ook iets wilden zien, dat wat van een daad zou weghebben“. Welk een ironie ligt er in, die „apostelen des lichts“, zooals zij zichzelf noemden, wroetende in het donker en tegelijk hen, die boete en kerkerstraf leden voor hunne overtuiging, scheldend voor „duistelingen“. Zelfs met het lidmaatschap ging het soms geheimzinnig toe. In 1880 bijv. gold de regel, dat leden gekozen werden uit de inleekenen, op geheim schriftelijk voorstel van drie leden aan het bestuur. Het is leerzaam te weten, uit welke batterijen de kerk bestookt is!

Met de leden ging het af en aan. Langen tijd hield men lezingen voor 10 à 20, ook wel voor 8 à 10 personen. Als men in 1882 239 leden telt, noemt men dit een reuzensprong. In 1883 klom men zelfs tot 500, maar in 1889 was men weer tot 124 leden gedaald. „De overgrootste meerderheid hadden zich van hun jeugdige dwaasheid bekeerd“ zegt de geschiedschrijver. En iets verder lees ik: „Op de oude ledenlijsten zult gij heel wat namen vinden van industrielen, dokters en advocaten, toen nog jong, sedert wijzer en bezadiger geworden.“ Deze mutaties maakten, dat de vereeniging kwijnde als eene teringlijderes, niet zonder momenten van opleving, ook aan die ziekte zoo eigen. Herhaaldelijk verdwenen de tijdschriften, om dan onder eenen anderen naam weer kort te herleven. Belangrijke dingen op geldelijk gebied mislukten steeds. In 1887 trachtte men tevergeefs honderd aandeelhouders te vinden voor een gezamenlijk kapitaal van... 500 gulden. Een bedrag, dat door het armste dorpskerkje veelvuldig wordt opgebracht. Het eenigste wat men jarenlang deed, bestond in het afstemmen van voorstellen tot ontbinding. Bij dit alles kwam nog innerlijke verdeeldheid. Spijtig merkt het Gedenkboek op dat de kracht der kerkgenootschappen ligt in de eeuwige verdeeldheid hunner bestrijders. Het erkent: „Onze beste krachten worden besteed om overwinningen op medeliden te behalen.“ Bij het 40-jarig bestaan verhef de feestredenaar „De Dageraad“ als „het hoogste zedelijke lichaam in den lande“. Ontnuchterend laat het Gedenkboek op die snoevende taal volgen: „in werkelijkheid was er in haar boezem een steeds stijgende tweespalt“. En volgens deze zelfde onverdachte bron vertoonde de 50-jarige in 1906: „een beeld van groote versnippering van krachten met een niet te loochenen gevoel van uitgediendheid“. Ja, zoo citeer ik verder: „Het is een eigenaardig fatum voor onze vereeniging, dat haar jubilea moeten dienst doen als uiterste opwekkingsmiddelen“.

Dit kwijnend bestaan moet allereerst hieraan getuigen worden, dat het atheïsme nimmer zich heeft kunnen verbreden tot eene volksbeweging. Ook de geschiedenis van de vrijdenkersbeweging in Nederland is eene bijdrage tot het zoogen. ontologisch bewijs voor het bestaan Gods, dat er bij alle volken in alle tijden besef leeft van een hooger Wezen. Aanvankelijk was er tusschen de socialistische beweging en „De Dageraad“ een innig verband. De meeste personen, die tusschen 1860-1870 in de arbeidersbeweging een rol speelden, zijn als Dageraadsmannen begonnen. Zij werden socialist, omdat zij zeiden met Bebel: „Gij hebt ons den hemel hiernaamaals ontnomen, nu willen wij hem op aarde veroveren.“ Weldra kwam er echter in den boezem der vereeniging zelf botsing tusschen liberale en socialistische elementen. Toen de socialist Fortuin als bestuurslid gekozen werd, traden de overige bestuursleden unaniem af. Er werd een ander bestuur gekozen, doch weldra ontstond opnieuw een botsing van meeningen, waarop Domela Nieuwenhuis, Dr. Muller en Fortuin uit de vereeniging traden. Nog erger zag „De Dageraad“ zich teleurgesteld, toen de S. D. A. P. het standpunt innam: „Godsdienst is privaatzaak“. Hierover heeft 't Gedenkboek den klagzang aan: „Door de onlogische opvatting, die door de S. D. A. P. aan de leus „godsdienst is privaatzaak“ gegeven werd, kon het niet uitblijven of deze partij deed alle moeite om goed te doen uitkomen, dat zij niets gemeen had met de Vrijdenkers. Het werd mede om de strijd voor de vrije gedachte te gaan beschouwen als een overwonnen standpunt. Het moet echter ten volle erkend worden, dat de laatste opvatting zeer vergeeflijk is, als men let op welke fanatieke manier door vele socialistische atheïsten tegen de kerk, kerkleeraars en den Bijbel is losgetrokken. Heel langzamerhand begint men te begrijpen, dat de latente massa desnoods medege trokken, maar nooit overdonderd moet worden“.

U zegt het zelf! zou men den schrijver willen toeroepen.

„Dat „De Dageraad“ werkelijk in plaats van het beeld van eenen vrijdenker, dat van eenen fanatieken dogmaticus vertoont en alzoo zichzelf heeft vernietigd, hoop ik in een volgend artikel uitte zetten.“

N. B.

LITERATUUR EN KUNST.

Moderne letterkunde en Christelijke opvoeding.

IX.

Wat leest ons christenvolk?

Wij kunnen thans langzamerhand afrekenen met het deel onzer taak, dat bestond in de beantwoording der vraag, wat ons christenvolk leest.

Dat onze publicatiën hier en daar den vorm aannamen van een zachte polemiek, was niet onze schuld, maar moet worden toegeschreven aan de openbare argeloosheid van sommige broeders, die, op letterkundig gebied, het liedeken bloven zingen van: vrede, vrede, en geen gevaar!

Wij mogen zeker, vooral in verband met hetgeen wij als vrucht van onze catechisatieenquête aan het licht brachten, de stelling neerschrijven, dat het oude puritanisme, hetwelk bij Cats en Brakel

zwoor,
Voo
der m
Pra
pleit
De
tegens
niet o
Geli
stueus
Pri
houdt
zeer n
orde
De
met
zweve
en Ku
meege
retisch
behoel
spuiste
van „
legend
in de
Alve
het zv
tendor
der o
althan
achten
op een
den, d
lichtin
Ik l
zen vr
tesges
gevoel
een z
Het
„broed
Wie
met a
een u
Voo
het pr
Heb
dat ee
stylist
Men
er op
Van
gebrek
Engel
keur
Het
onbes
migen
En
leefte
„maag
meest
plaats
versta
tingen
Een
christe
jes va
slaaf
jongen
Zola

Maar
zielen
en wa
zei ik
aan
de ka
een „
oog d
heid e
minne
groeie
ieder
Ik o
posse
der le
eenigs
pedan
sferen
neesw
zichze
Wie
mag z
zijn, z
brenge
waard
Naar
vangst
hebbe
brief
zoeda
den l
legent
Ik
enkele
Voo
wij o
stem“